

COMERÇ I FAM

LA LIBERALITZACIÓ DEL COMERÇ COM A RECEPTE GLOBAL

John Madeley Periodista i assessor de la revista *Appropriate Technology*, Regne Unit

La liberalització del comerç –és a dir, l'eliminació o reducció de barreres al comerç internacional de béns i serveis–, s'ha convertit en la recepta global per assolir la prosperitat universal i la persistència del creixement econòmic mundial. Però cada vegada s'acumulen més proves sobre la relació causal que existeix entre la liberalització del comerç i la pobresa i la seguretat alimentària, que deixen en evidència que aquestes polítiques generen més perjudicats que beneficiaris. Aquest estudi examina la liberalització agropecuària que es va iniciar, per una banda, amb l'Acord sobre Agricultura (AoA, en les sigles en anglès), firmat el 1994 a l'Organització Mundial del Comerç (OMC); per l'altra, amb els Programes d'Ajustament Estructural (PAE), que s'han aplicat des de la dècada dels vuitanta per imposició del Banc Mundial (BM) i el Fons Monetari Internacional (FMI), els quals han conduït la liberalització de les economies de la majoria de països en desenvolupament, ja molt abans del 1994; i, per últim, amb els acords regionals de liberalització comercial.

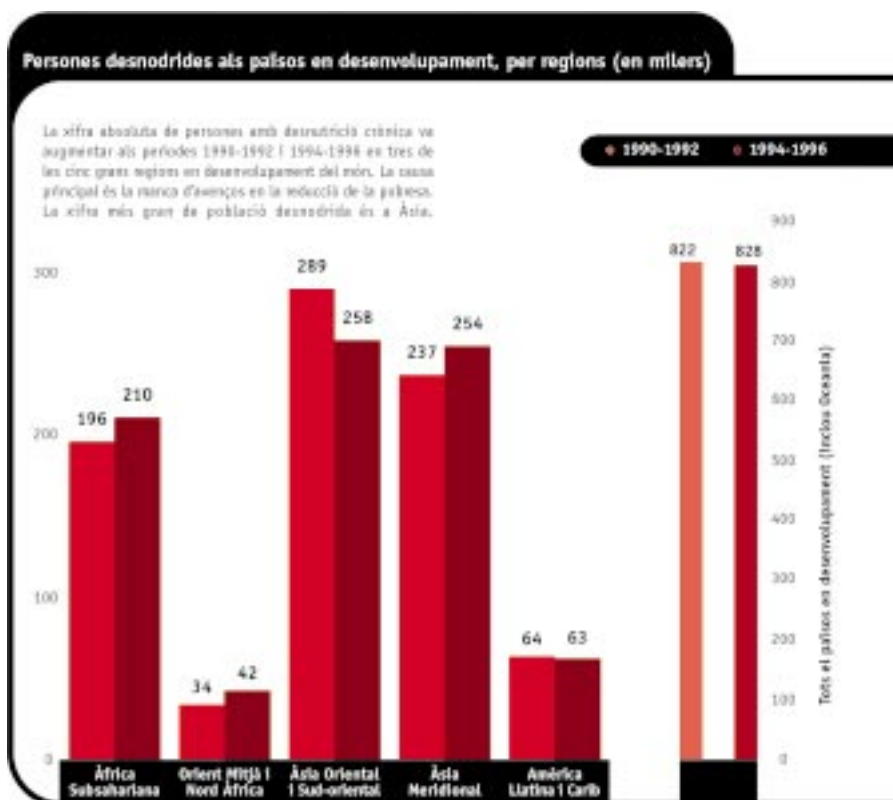
Amb els PAE i l'AoA els països en desenvolupament s'han vist obligats a introduir canvis importants en les seves polítiques agropecuàries i alimentàries; han estat forçats a obrir les seves economies a la importació d'aliments a baix preu i a limitar dràsticament el suport als seus agricultors. Els PAE, en general, exigeixen mesures de liberalització encara més profundes que les necessàries per l'AoA i, a més, també exigeixen mesures anàlogues complementàries com la privatització de les empreses públiques administrades per l'Estat, l'eliminació de subsidis i el control de preus, així com l'abolició de les Cambres de Comerç paraestatal. Per la seva banda, l'AoA se centra en les mesures de liberalització del comerç; per exemple, insta els països membres de l'OMC a disminuir en deu anys els aranzels a la importació d'aliments en un 24%. Els 48 països menys desenvolupats estan exclosos d'aquest i d'altres compromisos de reducció, però l'AoA –en gran mesura brodat pels governs dels EUA i la Unió Europea (UE), sota la pressió de les seves respectives corporacions empresarials– estreny encara més el cinturó dels ajustaments estructurals. L'AoA, a diferència dels PAE, comporta un caràcter obligatori per a tots els països membres de l'OMC, que el juliol de 2000 ja eren 137.

Tal i com ja s'ha esmentat, la liberalització del comerç resulta per diverses raons un fracàs per als pobres. Vegem per què:

Importacions a baix preu ▶ La major part de la població dels països en desenvolupament prové de famílies camperoles. Gran part dels agricultors són productors a petita escala, els quals disposen, en el millor dels casos, d'algunes poques hectàrees i, sovint, molt menys que això. La majoria dels casos examinats a l'estudi revelen els problemes que sofreixen els petits productors agraris com a conseqüència de la importació d'aliments a baix preu possibilitada per la liberalització comercial. Aquestes importacions provenen principalment dels països desenvolupats (especialment dels EUA i la UE), però també de països en desenvolupament (com en el cas de la importació de sucre d'origen tailandès a les Filipines).

La competència d'aquests productes importats, més barats, està portant a la ruïna als agricultors dels països en desenvolupament. Aquests productes arriben al país, o bé a través de canals comercials convencionals o bé a través del *dumping* –la venda de productes, en aquest cas aliments, a preus per sota dels cost de producció–, per tal de col·locar-los i desfer-se d'excedents. Els preus del *dumping* solen ser encara més baixos que els de les importacions comercials convencionals, amb efectes també més nocius per al mercat intern. Ghana és un de tants exemples de com la importació de productes alimentaris a baix preu porta a la desmoralització dels petits productors agraris. Aquests agricultors locals produeixen blat de moro, soja, conills, ovelles i cabres i ja no poden obtenir preus rendibles pels seus productes, ni tan sols en els mercats dels poblatos rurals. Senzillament, els seus productes no poden competir amb els importats, els quals es venen a preus més baixos, posant així en perill el sector agropecuari i la producció alimentària nacional.

La liberalització també ha provocat un increment en els preus dels *inputs* agropecuaris (és a dir, els béns utilitzats en la producció d'altres béns, en aquest cas alimentaris), amb greus perjudicis per als petits productors agraris: aquests, al mateix temps que han de pagar més pels *inputs* que utilitzen, reben cada vegada menys diners en el moment de vendre els seus productes. En termes econòmics: la liberalització del comerç ha empitjorat els termes d'intercanvi de productes per *inputs*.

Aparentment, els consumidors podrien beneficiar-se dels preus baixos d'aquests aliments importats. Però aquesta situació només beneficia a aquells que disposen de diners i d'un poder adquisitiu que poca gent té als països en desenvolupament. De fet només s'aconsegueix destruir els mitjans de vida dels petits productors agraris i, més concretament, el sector agropecuari productor d'aliments. Sense oblidar que, atès que la liberalització del comerç atorga cada vegada més poder als monopolis, en un moment donat els consumidors es veuran forçats a pagar preus més alts.

Més prioritat per als cultius d'exportació ▶ La liberalització comercial significa més afluència de productes alimentaris importats i, sovint, restringeix la prioritat que els governs atorguen al seu sector agropecuari productor d'aliments; aquests governs van donant més prioritat als cultius d'exportació. Molts dels casos examinats evidencien que la liberalització del comerç ha dedicat cada vegada més recursos i sòls als cultius d'exportació, i cada vegada menys a la producció alimentària nacional.

Però malgrat que els governs donin, generalment, més prioritat al sector agroexportador, això no vol dir que els agricultors obtinguin millors preus per aquests cultius. Els preus de molts d'aquests productes estant caient en el mercat internacional, tal i com queda demostrat en els estudis de cas de Kenya, Sierra Leone i Uganda. En la mesura en què els que generalment compren aquestes collites són comerciants –i no pas òrgans governamen-

* En aquest article es presenten les conclusions d'un estudi que ha examinat la relació entre comerç i seguretat alimentària, pobresa i medi ambient. Mostra les troballes més importants, a partir de 27 estudis d'impacte, sobre els efectes de la liberalització del comerç a 39 països de l'Àfrica, l'Amèrica Llatina, l'Àsia i l'Europa de l'Est. La conclusió contundent a què s'ha arribat és que el mal anomenat "lliure comerç" que promou l'Organització Mundial del Comerç (OMC) beneficia únicament els rics, ja que fa que els pobres siguin més vulnerables a la inseguretat alimentària.

Per consultar l'estudi, dirigir-se a: forum.syd@forumsyd.es

tals— el preu que obté l'agricultor està en certa manera lligat als preus del mercat mundial. I el poder que adquireixen els comerciants sovint pot significar que el preu que aquests paguen als agricultors es troba molt per sota del preu mundial.

Empreses transnacionals ▶ La liberalització del comerç està demostrant ser molt beneficiosa per a les grans entitats, com les empreses transnacionals, segons se'n despren dels estudis de cas a la Índia, les Filipines, Uruguai i Cambodja. I, a més, sembla que les està beneficiant a expenses dels pobres. Segons la FAO, el procés està conduint “a una àmplia gamma de països” a la concentració de la terra i la marginalització dels petits productors agraris, els quals fan créixer les files dels pobres i els desocupats. A Mèxic, els que es beneficien de la liberalització del mercat es troben concentrats en els districtes fruitícoles i hortícoles del país, on predomina la producció a gran escala en grans finques que disposen de sistemes de regadiu. Aquestes zones registren “un creixement impressionant de la inversió, en grans finques o per mitjà d'empreses que prenen terres en arrendament amb finalitats productives”. Aquesta revelació és coherent amb un patró mundial emergent de guanys més importants per a les empreses transnacionals, a expenses dels productors comparativament més pobres.

Camperols sense terra ▶ A Cambodja va augmentar la compra i venda de terres, deixant a molts agricultors amb molt poca o sense terra per cultivar. Deu anys després de la incorporació del país a l'economia liberal de mercat el 1989, avui s'estima que del 10% al 15% dels camperols no tenen terres, i que aquestes s'estan concentrant en un nombre cada vegada més petit de propietaris. El 10% més privilegiat de la població posseeix el 33% de la superfície cultivada, mentre que el 20% més pobre posseeix menys d'un 4% dels sòls de producció.

Les dones ▶ Els estudis de cas de Kenya, Ghana, Uganda, Zimbabwe, Mèxic, Jamaica i Filipines mostren que la liberalització del comerç està colpejant fortament les dones i agreujant encara més la desigualtat entre els sexes.

Les dones —que produeixen del 60% al 75% dels aliments a la majoria de països africans— s'han vist desproporcionadament afectades per l'eliminació dels subsidis, la desaparició del crèdit i la invasió d'aliments importats. Elles assumeixen la responsabilitat d'alimentar les seves famílies; però els preus dels *inputs* han augmentat a causa de la liberalització, i els ingressos de les famílies camperoles estan essent seriosament amenaçats. En conseqüència, moltes famílies s'han vist forçades a baixar la qualitat i la freqüència dels seus àpats.

A Mèxic, l'emigració laboral masculina ha incrementat la càrrega de treball de les dones i dels infants, els quals sovint han d'abandonar l'escola per tal de poder treballar. També es registra un augment exponencial de la freqüència amb què les dones es veuen obligades a emigrar a la recerca de feina com a jornaleres, fins al punt que avui representen un terç d'aquesta força laboral.

La liberalització del comerç també pot comportar efectes positius —ja que permet a les dones del camp participar en petites empre-

ses i microempreses a Kenya, per exemple—, però els estudis de cas indiquen que els efectes negatius superen en escreix els positius.

Desocupació ▶ No existeixen xifres mundials respecte al nombre de persones que han perdut la feina com a conseqüència de la liberalització dels mercats durant els últims 20 anys. Però a Mèxic, per exemple, per raó de la caiguda dels preus del blat es perdran entre 700.000 i 800.000 fonts de treball, les quals representen el 15% de la població econòmicament activa en l'agricultura. A l'Índia es van perdre tres milions de llocs de treball en el processament d'olis comestibles. A Sri Lanka, 300.000 persones es van quedar sense feina a causa de l'ensorrament de la producció de la ceba i les papes. Sembla completament raonable suposar que en els països en desenvolupament s'han perdut en total no menys de 30 milions de llocs de treball com a conseqüència de la liberalització del comerç i dels factors que hi estan relacionats.

Medi ambient ▶ La sembra de monocultius comercials per a l'exportació implica importants costos ambientals. A Filipines (i en molts altres països) la utilització generalitzada d'agroquímics per a la producció de cultius d'exportació ha aguditzat els processos de degradació del sòl i la pèrdua de diversitat biològica. La liberalització empeny els productors a abandonar les pràctiques agrícoles tradicionals, ecològicament sostenibles, a favor de l'agricultura d'alts *inputs* característica dels monocultius d'exportació. Així mateix, el foment de les exportacions agrícoles en determinades zones especials de desenvolupament provoca la colonització en massa d'importantíssimes conques hidrogràfiques i l'esgotament dels recursos hídrics en zones irrigades, prèviament plantades amb cultius alimentaris.

Serveis governamentals ▶ Amb els PAE, la liberalització ve acompanyada de retalls en els programes i mesures de suport oficial als agricultors, com els serveis d'investigació i extensió agropecuària, els mecanismes de control de preus i màrqueting i els subsidis als *inputs*. Els governs es retiren de l'escena i deixen a la gent a la mercè de l'atzarós joc de les forces econòmiques. La població que disposa de diners pot arribar a sobreviure, però els pobres queden deseparats. Filipines és un cas típic en què el suport insuficient de l'Estat per als serveis com el reg, les instal·lacions per a l'emmagatzement i processament de les collites i transport rural des de les granges fins als mercats, ha impossibilitat que els petits productors agraris milloressin la seva productivitat o fessin arribar amb els seus productes als mercats, amb preus que com a mínim cobrissin els costos de producció.

Sobirania i independència ▶ Els efectes negatius de la liberalització del comerç respecte a l'autodependència alimentària i, no cal dir, respecte a la sobirania alimentària, apareixen com un element central en molts dels estudis. Les conseqüències del lliure comerç en el sector dels olis comestibles a l'Índia són esfereïdores i alarmants. La reducció d'aranzels va permetre la introducció massiva d'importacions barates, que en només cinc anys van transformar l'Índia en el principal importador mundial d'olis comestibles, després d'haver estat durant molt temps autosuficient en aquest terreny.

Guany per als comerciants ▶ Amb l'obertura dels mercats, la participació d'empreses privades i empresaris particulars a la comercialització de productes alimentaris ha augmentat considerablement, contrastant amb el que passava abans, quan eren organismes públics els qui controlaven el comerç. Si bé això podria haver generat noves oportunitats laborals, en realitat sembla que no és el que està passant. Sens dubte, la liberalització ha augmentat el poder i la quantitat de comerciants, però això no ha significat un pas positiu a Uganda, per exemple, on els comerciants han “envaït” poblats sencers, utilitzant el seu poder de negociació –i la necessitat de diners en efectiu dels agricultors– per comprar les collites a baix preu.

Migració ▶ Aixecades les barreres al comerç, molts petits productors agraris han quedat inhabilitats per competir amb les importacions a baix preu i es veuen obligats a abandonar les seves terres i encaminar-se cap a pobles i ciutats, augmentant així la pressió sobre els serveis urbans.

Efectes indirectes ▶ Alguns dels estudis de cas mostren com les transformacions esdevingudes en altres sectors econòmics, diferents a l'agropecuari, incideixen sobre la seguretat alimentària. A Kenya, per exemple, la liberalització del comerç en tèxtils i confecció de vestits va provocar una vertadera invasió del mercat nacional amb productes importats, la qual cosa va “ocasionar una dràstica caiguda de la producció del cotó i, conseqüentment, dels ingressos dels productors de cotó, exacerbant els problemes d'inseguretat alimentària en la majoria de les llars rurals i en les zones urbanes”. A Filipines, la liberalització financera s'ha traduït en índexs d'interès més alts, menys inversions, i costos superiors per a l'aprovisionament d'aliments i emmagatzematge. Aquests efectes introdueixen inestabilitat en els mercats d'aliments bàsics i amenacen el dret dels pobres a l'alimentació.

Conclusions ▶ Tal i com assenyala l'autor de l'estudi de cas tailandès, “molts de nosaltres hem anat dient des de fa temps que el comerç mundial liberalitzat i sense controls constitueix un desastre que espera convertir-se en realitat. No obstant això, ningú ens ha escoltat, i avui ja està passant”. Els petits productors agropecuaris estan patint tot el rigor d'aquest desastre. Però els consumidors també són vulnerables. Segons la teoria del “lliure mercat”, la producció s'ubicarà allà on els costos siguin més baixos, i els consumidors –tant els rics com els pobres– es beneficiaran dels baixos preus. Però la realitat és més complexa. Si la liberalització del comerç acreix el poder dels monopolis, els consumidors finalment tindran totes les de perdre.

Gran part de la liberalització del comerç de les dues últimes dècades es va fonamentar en l'esperança que la producció agropecuària dels països en desenvolupament s'abocaria als cultius d'exportació d'alt valor en el mercat, i que això permetria a aquests països importar aliments i garantir així la seva seguretat alimentària. Etiòpia i Bangladesh s'han topat amb problemes quan han intentat solucionar les seves necessitats de seguretat alimentària a través de les exportacions. L'agricultura constitueix la font principal d'aliment de centenars de milions de persones en els països en desenvolupament. Si els petits productors agraris són portats a la ruïna per la competència i no se'ls proporcionen fonts alternatives de subsistència, no serveix de res disposar de productes importats a baix preu. Fa la impressió que els governs estan essent enganyats o empesos a posar massa esperança en la liberalització del comerç, o a realitzar-la de manera molt accelerada, sense una preparació adequada.

La liberalització del comerç és només un dels factors que agreugen els problemes dels pobres en molts països. Els estudis de cas sovint revelen la interacció de molts altres factors, que afecten la seguretat alimentària: privatitzacions; polítiques nacionals, econòmiques i financeres; i també la incidència del VIH/SIDA. Com constata l'estudi de cas tailandès, “el problema no és gens senzill”: condicions climàtiques devastadores, desocupació en massa, la necessitat de guanyar divises “per alliberar sota fiança a un sector privat increïblement irresponsable”, són tot plegat factors a tenir en compte. Però els estudis indiquen que la seguretat alimentària per als pobres basada en el comerç és, si més no de moment, més un miratge que una realitat.

Encara avui, la liberalització no és inevitable, és una opció política. Així, és necessari de manera urgent fer una revisió a fons del paradigma polític predominant. Com a mínim s'ha d'exigir que es canviïn les regles de l'OMC de tal manera que els països en desenvolupament puguin proporcionar suport nacional i altres normes que protegeixin la subsistència dels petits propietaris rurals i promoguin la seguretat alimentària. ■